

Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika, na temelju članka V stavak 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i članka 39. stavak 1. Poslovnika o radu Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 1. do 7. srpnja 2003. godine, donijelo je

ODLUKU

I

Graditeljska cjelina – **Fethija džamija sa haremom, devet grobnih ploča i natpisima u Bihaću** proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik nalazi se na k.č. novi br. 5106, k.č. stari br. 1/367, k.o. Bihać, općina Bihać, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik primjenjuju se mjere zaštite i rehabilitacije utvrđene Zakonom o provedbi odluka Povjerenstva za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljenog prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službene novine Federacije BiH", br. 2/02 i 27/02).

II

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Vlada Federacije) dužna je osigurati pravne, znanstvene, tehničke, administrativne i financijske mjere za zaštitu, konzervaciju, prezentaciju i rehabilitaciju nacionalnoga spomenika.

Vlada Federacije dužna je osigurati sredstva za izradbu i provedbu potrebne tehničke dokumentacije za rehabilitaciju nacionalnoga spomenika.

Povjerenstvo će za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Povjerenstvo) utvrditi tehničke uvjete i osigurati financijska sredstva za izradbu i postavljanje informacione ploče sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

U cilju trajne zaštite nacionalnoga spomenika utvrđuje se:

- dopušteno je izvođenje konzervatorsko-restauratorskih radova, uz odobrenje federalnoga ministarstva nadležnoga za prostorno uređenje (u daljnjem tekstu: nadležno ministarstvo) i stručni nadzor nadležne službe zaštite naslijeđa na razini Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nadležna služba zaštite);
- zabrana obavljanja svih radova na infrastrukturi osim u iznimnim slučajevima uz odobrenje nadležnoga ministarstva i stručni nadzor nadležne službe zaštite;
- zabrana odlaganja svih vrsta otpada na lokaciji na kojoj se nalazi nacionalni spomenik;
- izlaganje i ostali vidovi prezentacije grobnih ploča na području Bosne i Hercegovine vršit će se na temelju uvjeta koje utvrdi federalno ministarstvo nadležno za kulturu.

Vlada Federacije dužna je posebno osigurati izradbu projekta konzervatorsko-restauratorskih radova koji će obuhvatiti sljedeće postupke i mjere:

- tehničko snimanje nacionalnoga spomenika,
- istraživačke radove koji će obuhvatiti ispitivanje stabilnosti i strukture zidova spomenika i munare i izradu prijedloga mjera za sanaciju,
- istraživačke radove na pronalaženju originalnih slikanih slojeva u enterijeru (zona mihraba - mihrabski zid),
- istraživačke radove na mahfilu džamije i nakon toga izradbu projekta rehabilitacije mahfila uz upotrebu originalnih dijelova,
- sanaciju oštećenja nastalih na ulaznom dijelu u objekt – stubištu i podestu, kao i sanaciju oštećenja na zidu oko kompleksa,
- konzervaciju nadgrobničkih spomenika iz harema džamije.

Vlasnik je nacionalnoga spomenika dužan izvršiti uklanjanje svih elemenata nastalih nestručnim intervencijama, osigurati restituciju stanja objekta prije započetih radova, a na temelju odobrenja nadležnoga ministarstva i uz stručni nadzor nadležne službe zaštite.

IV

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski spisi koji su u suprotnosti sa odredbama ove odluke.

V

Svatko će se, a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantona, gradske i općinske službe suzdržati od poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu i rehabilitaciju.

VI

Iznošenje grobnih ploča iz Bosne i Hercegovine nije dopušteno.

Iznimno od odredbe stavka 1. ove točke, dopušteno je privremeno iznošenje grobnih ploča iz Bosne i Hercegovine radi prezentacije ili konzervacije, ukoliko se utvrdi da konzervatorske radove nije moguće izvršiti u Bosni i Hercegovini.

Odobrenje za privremeno iznošenje grobnih ploča iz Bosne i Hercegovine u smislu prethodnoga stavka daje Povjerenstvo, ukoliko nedvojbeno bude utvrđeno da to ni na koji način neće ugroziti grobne ploče ili nacionalni spomenik. Povjerenstvo u svom rješenju o odobrenju privremenoga iznošenja utvrđuje sve uvjete pod kojima se to iznošenje može izvesti, rok za povrat u Bosnu i Hercegovinu, kao i zaduženja pojedinih organa i institucija na osiguranju tih uvjeta i o tome obavještava Vladu Federacije, nadležnu službu sigurnosti, carinsku službu Bosne i Hercegovine i javnost.

VII

Ova će se odluka dostaviti Vladi Federacije, federalnom ministarstvu nadležnom za prostorno uređenje, federalnom ministarstvu nadležnom za kulturu, nadležnoj službi zaštite, općinskom organu uprave nadležnom za poslove urbanizma i katastra i vlasniku spomenika, radi provedbe mjera utvrđenih u toč. II - VI ove odluke i nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VIII

Sastavni je dio ove odluke obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresiranim osobama u prostorijama i na web stranici Povjerenstva (<http://www.aneks8komisija.com.ba>).

IX

Prema članku V, stavak 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Povjerenstva su konačne.

X

Ova odluka stupa na snagu danom donošenja i objavit će se u «Službenom glasniku BiH» i «Službenim novinama Federacije BiH».

Ovu je odluku Povjerenstvo donijelo u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović, Ljiljana Ševo i Tina Wik.

Broj: 08.2 – 6-795/03-8
2. srpnja 2003. godine
Sarajevo

Predsjedateljka Povjerenstva
Amra Hadžimuhamedović

Obrazloženje

I - UVOD

Na temelju Zakona o provedbi odluka Povjerenstva za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljenog prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, članak 2, stavak 1, "nacionalni spomenik" je dobro koje je Povjerenstvo proglasilo nacionalnim spomenikom, sukladno čl. V i VI Aneksa 8., kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine, sve dok Povjerenstvo ne donese konačnu odluku o njihovome statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za dotično dobro podnesen zahtjev.

Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika donijelo je odluku o stavljanju Fethije džamije sa grebljem na Privremenu listu nacionalnih spomenika pod rednim brojevima – Fethija džamija - 48 i greblje uz Fethiju džamiju - 50.

Sukladno odredbama Zakona, a na temelju članka V stavka 4. Aneksa 8. i članka 35. Poslovnika o radu Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika, Povjerenstvo je pristupilo provedbi postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

II – PRETHODNI POSTUPAK

U postupku koji prethodi donošenju konačne odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom izvršen je uvid u:

- dokumentaciju o lokaciji imovine i sadašnjem vlasniku i korisniku dobra,
- podatke o dosadašnjoj zakonskoj zaštiti dobra,
- sadašnje stanje objekta,
- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući i opis i fotografije,
- povijesnu, arhitektonsku i drugu dokumentarnu građu o dobru.

Na temelju uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o lokalitetu

Lokacija

Fethija džamija nalazi se u donjem dijelu grada Bihaća, u nekadašnjoj Varoši, na trgu, Bosanska ulica , k.č. novi br. 5106, k.č. stari br. 1/367 , k.o. Bihać – grad, općina Bihać, Federacija BiH, Bosna i Hercegovina.

Povijesni podaci

Prema većini povjesničara toponim Bihać se po prvi puta javlja 1260. godine u povelji – darovnici ugarskog kralja Bele IV. U njoj je napisano da grad leži na Otoku sv. Ladislava, a svoj posjed Kralu (naselje Kralje) kralj daruje opatu cistercitskog samostana u trajno vlasništvo. U srednjem vijeku, grad se razvija kao slobodni kraljevski grad gdje pored tvrđave postoje i dva samostana, jedan dominikanski i jedan franjevački, zatim nekoliko crkava, veći broj trgovačkih i stambenih objekata, te nekoliko obrambenih kula. Sa devet bastiona, šest kula, četiri kapije za ulazak u grad i uz to opasan pojasom dvostrukih bedema, sa hendecima i rukavcima Une, Bihać je u to vrijeme predstavljao veoma jaku utvrdu. Na glagoljskoj listini (tekst pisan glagoljicom - izvornim slavenskim pismom) s kraja XIV stoljeća ostao je sačuvan pečat na kojem su prikazane tri bihačke kule. Na srednjoj se nalazi zastava, sa natpisom: S. CIVITATIS. IHIGIENSIS.

U XVI stoljeću Bihać i okolni gradovi - utvrde, ulaze u sastav tzv. Vojne krajine koja čini utvrđeni obrambeni pojas prema sve učestalijim prodorima osmanskih trupa. Osmanska vojska, koju predvodi segedinski sandžak-beg Hasan-paša Predojević, zauzima grad lipnja mjeseca 1592. godine. Od tada, tijekom sljedeća tri stoljeća, Bihać će postati važna utvrda

Osmanskog carstva na krajnjem zapadu i služiti će kao polazna točka za osmanlijske upade i konstantne pritiske na granice Hrvatske. Ono što čini specifičnost ove tvrđave – grada u odnosu na druge gradove u Bosni i Hercegovini u osmanskome periodu, jeste sačuvana urbana struktura unutar gradskih bedema iz prethodnog perioda. Nova gradnja neće remetiti postojeće vanjske gabarite tvrđave bez obzira što se bedemi utvrđuju novim tabijama i kulama. I unutrašnja urbana struktura uglavnom ostaje, uprkos gradnji novih objekata. Gotička Crkva sv. Ante ostala je sačuvana sve do današnjih dana. Poslije pada Bihaća pretvorena je u džamiju i dato joj je ime Fethija (feth – ar. pobjeda).

Ne postoje vjerodostojni dokumenti koji bi preciznije odredili točnu godinu izgradnje ovoga objekta. Po stilskim značajkama može se svrstati u kraj XIV stoljeća. Marko Vego spominje da je crkva podignuta 1266. godine i da je služila kao gradska crkva pod upravom dominikanaca. Prema Mujezinoviću objekt je nastao najvjerojatnije u XIV stoljeću, jer je na ploči koja je stajala u blizini apside bila uklesana 1400. godina. Uz crkvu se, prema istome autoru, nalazio i dominikanski samostan, koji se spominje i ranije, još u XIII stoljeću. Radoslav Lopašić je 1836. godine zapisao slijedeće: *"Prvašnje uredjenje ove crkve dielom je promienjeno, prozori su neki zazidani, a neki iznova probijeni; stari je zvonik prije dvadeset i sedam godina porušen, te današnja munara u istočnom slogu podignuta."* Lopašić u nastavku spominje sliku Bišća, bakrorez, iz godine 1592., kada je crkva i pretvorena u džamiju. *"Po slici se dobro poznaje, da je crkva bila gradjena u gotskom stilu sa šiljastimi prozori i visokim krovom. Zvonik je bio na osam kutova, veoma visok, imao je gore u viencu vise zidanih tornjića na sominu (Erker) i umjesto krovova veoma visok, šiljast tuljac od kamena."* Zatim dodaje: *"Velika džamija Bihaćka Fetija bila je katolička crkva posvećena sv. Antunu, uz koju imahu dominikanci već od XIII stoljeća manastir u zgradi, što postoji do današnjeg dana te se za turskom vladanja kao i sada upotrebljavala ko vojarna. Poznaje se na sjevernom zidu Fetije, da je bila do nje dozidana neka zgrada, bez sumnje rečeni manastir dominikanski. Kad su Turci crkvu pretvorili u džamiju, činila im se odviše visoka, pa zato napraviše iznutra ispod svoda novi strop, nad kojim je još danas prostor do svoda."*

Gotički zvonik ove građevine služio je kao munara do 1863. godine, kada je usljed dotrajalosti srušen i zamijenjen novim.

«Poslije okupacije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugraske, franjevci su napravili novi objekat crkve jer se nisu mogli dogovoriti sa vlastima oko povrata objekta u vlasništvo katoličke crkve. To su nam pričali stari muslimani iz Bihaća.» (Vego, str. 258.)

Tijekom II svjetskog rata došlo je do oštećenja džamije. Tom prilikom su izgorjeli krov i svi drveni elementi u enterijeru. Također je tom prilikom oštećena munara.

Fethija i drugim arhitektonskim značajkama utječe na oblikovanje džamija pored ostalog i na stvaranje nešto izduženijeg prostora za molitvu, a također i na primjenu izduženih prozora. Naime, od XIX stoljeća fasade mnogih džamija u Krajini mijenjaju izgled. Stari prozori koji su bili postavljeni u dva reda nestaju, a zamjenjuju ih pravokutni, izduženi prozori poput prozora na Fethiji. Takvi prozori postaju opća značajka džamija u Krajini, ali i u drugim krajevima Bosne i Hercegovine (*Bećirbegović, M., 1999. str. 70, 71.*).

Dosadašnja zakonska zaštita

Rješenjem Zavoda za zaštitu kulturno-historijskog naslijeđa Bosne i Hercegovine broj 1256/50 od dana 07. studenog 1950. objekt je stavljen pod zaštitu države.

Rješenjem Zavoda za zaštitu kulturno-historijskog naslijeđa Bosne i Hercegovine broj 02-705-3 od dana 23. listopada 1962. objekt je bio zaštićen i registriran kao spomenik kulture.

Na Privremenoj listi nacionalnih spomenika Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika, nacionalni spomenik je upisan pod rednim brojevima - **Fethija džamija** - 48 i **greblje uz Fethiju džamiju** - 50.

Prostornim planom Bosne i Hercegovine do 2002. godine Fethija džamija u Bihaću je bila evidentirana i kategorizirana kao objekt I kategorije ili kao «najizrazitiji predstavnik svoje vrste sa visokim dometom ostvarenja, a ima nacionalni značaj.»

2. Opis spomenika

Objekt ima pravokutnu osnovu dužine 22,00 i širine 11,50 m. Visina objekta bez krova iznosi 10,50 m, dok je krovna konstrukcija visoka oko 5,00 m. Marko Vego daje nešto drugačije dimenzije i po njemu je objekt dužine 22,15 m i širine 11,90 m, dok Ćiro Truhelka opisuje objekt kao «*crkvu dugu 19,5, široku 9,2 metra sa četiri na bočnim zidnim pilastrima izgrađena gotska ćemera, koji služe kao kostur ostalom svodovlju*».

Objekt je većim dijelom izgrađen od precizno klesanih blokova kamena bihacita koji je bio otesan u obliku kvadera i slagan u pravilne redove. Vanjska je površina kamena uglačana i vjerojatno je obrađivana testerom i brusom, odnosno alatima koji se i danas koriste prilikom obrade kamena u ovim krajevima. Kao vezivo je upotrijebljena vapnena žbuka i primjetno je da dimenzije fuga variraju od mjesta do mjesta, tako da su na zapadnom zidu one uže nego na južnom i sjevernom zidu. Dužine kamenih blokova iznose od 50-60 cm, dok su kameni blokovi na kutovima veći i njihova dužina iznosi 1,10 m. Visina blokova iznosi 35 cm. Debljina se zidova u podnožju objekta kreće od 1,10 do 1,20 m.

Sjeverna je strana objekta djelomično ožbukana gdje se ispod žbuke naziru slojevi sitnijeg kamena. Od istočnog ugla objekta, pa do mjesta gdje je upotrijebljena žbuka vidljivi su klesanci od bihacita. Dužina ovoga dijela zida iznosi 8,70 m. Na istočnom zidu se nalazila apsida koja je nakon pretvaranja crkve u džamiju uklonjena. Na tom dijelu ugrađena su dva nova pravokutna prozora. Na istom zidu se nalazi i mali okrugli prozor sa rozetom, koji je nastao u isto vrijeme. Mjesto na kome se izvorno nalazila apsida je vidljivo sa vanjske strane.

Na južnoj strani, koja je u cjelini izrađena od klesanih, fino obrađenih kamenih blokova, na približno istoj udaljenosti od kutova objekta, nalaze se dva velika gotska prozora. Ovi su otvori pravokutni i završeni su formom prelomljenoga luka. Okviri su prozora izrađeni od koso otesanog kamena i imaju vrlo oskudnu profilaciju u unutrašnjoj konturi. U doba osmanske vlasti ti prozori su bili djelomično zazidani, odnosno ostao je otvoren samo njihov manji dio. U doba austrougarske uprave, prozori su vraćeni u prvobitno stanje. Prozori su visine 6 m, a širine otvora 1,70 m i zakošeni su prema unutrašnjosti objekta. Na samom kraju južnog zida, uz istočni kut objekta, nalazi se još jedan, manji prozorski otvor koji je najvjerojatnije pripadao prezbiteriju crkve. Njegove su dimenzije 2 m visine i 1,26 m širine. Zidovi su objekta završeni vijencem koji se proteže cijelom dužinom objekta, osim na dijelu gdje prolazi munara. Prednja je fasada objekta potpuno u gotičkom stilu, što je vidljivo po proporciji, kao i po proporciji i načinu izrade portala i rozete.

U portalu se sa obje strane nalaze po četiri okrugla stupića, a između njih je po jedan spljošteni. Friz je širine 25 cm, dužine 90 cm. Sa obje strane se nalazi po osam urezanih cvjetova. Vrata su širine 1,70 m i visine 3,12 m, a završena su profiliranim polukružnim i gotskim prelomljenim lukom.

Rozeta je smještena iznad portala, a otvor je izveden od koso otesanih komada kamena, koji su nakon toga uglačani. Vanjski rub otvora je zaobljen i profiliran. Osam krakova rozete su također od profiliranoga kamena i imaju oblik stiliziranih latica. Unutrašnji promjer rozete iznosi 154 cm, dok je vanjski 210 cm.

Na istom se zidu nalaze i dvije kratke kamene konzole. Prva je konzola na udaljenosti od 2 m od sjevernog kuta objekta, dok se druga nalazi ispod rozete, iznad samog portala. Ove su dvije konzole međusobno udaljene 4 m i nekad ranije je sigurno postojala i treća, koja je prilikom izgradnje munare uklonjena. Može se pretpostaviti da su ove konzole imale namjenu postolja za manje skulpture svetaca (*Jusić, str. 173.*). Krajevi su južnog i sjevernog zida objekta izvučeni za 20 cm u odnosu na plohu istočnoga zida, tako da izgledaju kao pilastri.

Unutrašnje dimenzije objekta iznose 20,80 m dužine i 9,13 m širine. Unutrašnjost je objekta ožbukana, pa struktura kamenog zida sa unutrašnje strane nije vidljiva. Prilikom adaptacije u džamiju, unutrašnji prostor je preuređen tako da je izgrađen mihrab i ispred njega povišeni pod u kosini, sa ciljem da korigira pravac prema jugoistoku (kibli). Uz mihrab su dodati mimer i ćurs.

Uz ulazni dio objekta je formiran mahfil dubok 6,00 m, u dvije etaže, čime je korisno upotrijebljena velika visina objekta. Mahfil je izveden u drvenoj konstrukciji i oslanja se na šest drvenih stupova sa sedlima postavljenim u tri poprečna reda i u dvije etaže.

Ovakav princip postavljanja mahfila predstavljao je racionalan postupak preuređenja enterijera, a predstavlja i dokaz visoke inventivnosti majstora koji je znao iskoristiti veliku visinu i vrlo izduženu osnovu objekta. Formiranjem dubokog mahfila ispred mihraba, dobijen je prostor koji odnosom širine i visine odgovara džamiji (*Bećirbegović, M., 1999. str. 70, 71.*). Ulaz na munaru Fethije džamije bio je ostvaren sa druge etaže mahfila.

Munara je Fethije džamije izgrađena od kamena od koga je urađen i objekt i podignuta je na mjestu srušenog gotičkog tornja. Njene proporcije i način obrade kamenih blokova ukazuju da je djelo vrhunskih majstora obrade kamena. Osnova je postamenta munare pravokutna i njegova visina je nešto manja od visine vijenca objekta. Dimenzije postamenta munare iznose 2,73 x 1,55 m. Prelaz sa četverokutne u šesnaestokutnu osnovu munare ostvaren je na potezu između drugog i trećeg horizontalnog prstena.

Svi vijenci su, kao i šerefe munare, bogato dekorirani, a dekoracije su u vidu tordiranog užeta i loptastih istaka. Ograda šerefe je također kamena, bez dekoracija, izuzev jedne vrpce debljine 10 cm kojom je ograda završena. Vrh kace munare je ukrašen slijepim otvorima završenim prelomljenim lukovima i završen je plitkim kamenim vijencem.

Džamija je imala krov pokriven šindrom, kasnijim intervencijama je zamijenjen bibercrijepom.

Klesarski znakovi

Na spoljnjim se površinama zidova nalaze klesarski znakovi kojima je obilježen skoro svaki blok kamena. Postoje ukupno 22 različita znaka, s tim da su neki od njih okrenuti u različitim smjerovima. Ukoliko je ova pretpostavka točna, može se računati sa ukupno 16 različitih klesarskih znakova. Znakovi su plitko urezani i njihova veličina varira od 3-5 cm. Znakovi su naročito gusto postavljeni na zapadnom zidu, oko portala. Ne zapaža se nikakvo pravilo u odnosu na mjesto na kome je postavljen znak. Iz toga se može zaključiti da znakovi nisu služili da se njima označi raspored ugrađivanja blokova u zidu, nego su stavljani kao oznaka majstora koji je klesao kamen zbog kasnije isplate za urađeni posao. S obzirom na broj znakova, može se pretpostaviti da je na gradnji objekta bio angažiran veći broj majstora klesara, a samim tim i da je crkva bila izgrađena u kratkom vremenskom periodu. Svi detalji su zanatski ujednačeni izuzev portala, prozora i rozete koji su djelo posebnog ugovora i posebnih majstora, što je vidljivo po finoći izrade, a i klesarski znakovi se ne zapažaju ni na jednom dijelu ovih elemenata.

Osim klesarskih znakova na zapadnom zidu objekta, u dijelu oko portala zapaženi su zgrafito natpisi, koji nisu dešifrirani.

Natpisi

Na Fethiji džamiji nalaze se dva natpisa. Nad ulazom u džamiju je smješten noviji natpis o obnovi džamije u 1312. hidž. godini (1894.), dok je stariji natpis situiran u podnožju munare i isklesan u kamenoj ploči veličine 1,60x0,90. Ispod toga je manja ploča sa datumom. Tekst glasi: *»Za blagorodne vladavine prvaka svijetle otomanske porodice, zaštitnika vjere, uzdržavatelja gradova, našeg gospodina sultana Abdul-Aziz-hana, sagrađena je ova munara, kojoj primjera nema i obnovljena časna džamija.«*

Na manjoj ploči, veličine 90x60 cm, tekst glasi: *«Godina 1280. (1863.). Napisao slabašni Hilmi, kajmekam Bihaća, o vječni, o uzdržavatelju (Bože).«*

Na manjoj ploči nad ulazom u džamiju nalazi se sljedeći natpis: *«Ja Fettah! Ova časna džamija bijaše uveliko potrebna opravci pa je uz finansijsku pomoć države i pomoć ehalije obnovljen njezin krov i unutrašnjost njezina u potpunosti oslikana i ukrašena. Obnova sretno dovršena 1312. godine (1894.)«*

Harem

Uz Fethiju džamiju nalazi se harem u kome je nekoliko nišana, od kojih su dva datirana i sa natpisom. Prvi je nišan sa oblim turbanom koji ima više oblik fesa ili kape, a pripadao je Katibu Mustafi iz Gradačca iz 1872. godine, i drugi pripada Džabiji Mehmedu Javeru iz iste godine (*Mujezinović, 1988., str. 60-65.*)

Grobne ploče

Prije I svjetskog rata iz Fethije džamije u Bihaću, doneseno je devet nadgrobnih spomenika u Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine u Sarajevu (inventarni brojevi Srednjovjekovne zbirke Zemaljskog muzeja 5780-5788). Ploče su bile ugrađene u pod na ulazu u objekt i to tako da je njihovo naličje bilo gazna površina. Otud je stupanj njihove očuvanosti visok. Prije adaptacije crkve u džamiju pretpostavlja se da su vjerojatno bile uzidane na desnoj strani zida crkve, a neke i na lijevoj, uočljivijoj strani (Vego, 1954., 269).

Ploče su datirane u period od 1519. do 1565. godine. Većina ploča je sa grobova pripadnika hrvatskog plemstva koji su služili u Bihaću i njegovoj okolici. Rađene su od bihačkog kamena, bihacita, pogodnog za obradu. Po predstavljenom sadržaju na pločama, vidi se da su neke izrađene od strane istog majstora ili da su iz iste majstorske škole. Svi natpisi su pisani latinskim jezikom, a slova su humanistička i gotička. Ima grešaka u jeziku, posebno u pisanju godina.

Hronološki red natpisa:

1. Plemić Nikola Farkašić, 1519. godina
2. Plemić Ivan Bucković, 1520. godina
3. Plemić Bernardin Stivković, 1523. godina
4. Bihački sudija Luka Cvitković, 1524. godina
5. Plemić Ivan i Gaspar Kobasić, oko 1531. godine (spomenik izrađen 1523. godine)
6. Vicekapetan Petar Rebrović, iza 1531. godine
7. Krojač Luka Bihaćanin, prije 1551. godine
8. Vitez Juraj Šubić, 1560. godina
9. Kapetan Ivan Izačić, 1565. godina (Vego, 1954., 269)

1. SPOMENIK PLEMIĆU NIKOLI FARKAŠIĆU IZ 1519. GODINE (inv. br. 5786)

Spomenik je izrađen od bihacita.

Dimenzije: visina 1,90 m, širina 83 cm, debljina 15 cm. Pri dnu je napukao.

Rubom ploče teče uokvireni natpis sa sve četiri strane. U kutovima je natpisa isklesana po jedna rozeta sa dvanaest krakova. Sredina je ploče u obliku pravokutnika. Ukrašena je u gornjoj polovici grbom sa heraldičkim štitom, a u donjoj floralnim ornamentom. Na tri horizontalne grede u dnu grba, stoji pantera okrenuta na desnu stranu, a na njezinim leđima sokol raširenih krila. Lijevo je sokolovo krilo oštećeno kasnije nastalim udubljenjem, koje je zahvatilo i dio natpisa. U donjem dijelu ploče, ispod grba, odozdo prema gore, izvija se floralni ornament sa listićima gradeći krug u čijem centru je predstavljen palmin list. Iz spomenutog kruga izlaze dvije grančice sa četiri listića.

Natpis je pisan humanistikom XVI stoljeća i glasi:

SEPVLTVRA .ST[RENV]I. MILITI(S). NOBILIS. NICOLAI. FRACASICH. IN PUGNA CONTRA TURCAS. PRO FIDE. CATOLICA. INTERFECTI 1519.

U slobodnom prijevodu natpis glasi:

Grob odvažnog ratnika plemenitog Nikole Farkašića. Poginuo 1519. godine, u borbi protiv Turaka, za katoličku vjeru.

Farkašići su stara hrvatska plemićka obitelj koja se spominje 1364. godine. Bili su plemići nametnici u Čavi. Tomo Farkašić držao je Podzvzd kao njegov kastelan 1495. godine. Nikola je vjerojatno njegov sin koji je, kako se saznaje iz natpisa, poginuo u borbi sa Turcima 1519. godine. Obitelj Farkašić poslije se spominje kao gospodar Sokol-grada, ali pod imenom Vragovići (Vego, 1954., 266, spomenik br. 7).

Po načinu izradbe floralnih motiva, palminog lista u krugu i rozeta u kutovima natpisa, ovaj spomenik sličan je spomeniku Petra Rebrovića (spomenik br. 6) iz 1531. godine, a prema slovima natpisa i rozetama, spomeniku Bernardina Stivkovića iz 1523. godine (spomenik br. 3). Isti tip i izrada rozeta u natpisu pojavljuje se i na spomeniku Ivana i

Gaspara Kobasića iz 1531. godine (spomenik br. 5). Iz toga se može izvesti zaključak da su ovi spomenici proizvod jednog klesara ili iste klesarske škole (Vego, 1954., 260, 266, spomenik br.7).

2. SPOMENIK IVANU BUCKOVIĆU IZ 1520. GODINE (inv.br. 5787)

Spomenik je izrađen od bihacita.

Dimenzije: visina 1,85 m, širina 85 cm, debljina 12 cm.

Jednostavne je izradbe. Natpis je raspoređen na tri strane uz rub, i djelomično na četvrtoj podužnoj strani. Unutar polja, okruženog natpisom, za razliku od većine ostalih ploča, nalazi se grb sa heraldičkim štitom, čije su dimenzije 50x45 cm. Unutar štita su kao jednostavni heraldički simboli isklesani, neko sječivo hladnog oružja (vjerojatno), slično sječivu glefe sa šiljkom (dodatkom u XV stoljeću) i šestokraka zvijezda. Vjerojatno je to grb obitelji Bucković. Donji dio ploče je neukrašen.

Natpis je pisan humanistikom XVI stoljeća. Nije uokviren kao što su uokvireni natpisi na drugim spomenicima. Prve dvije brojke u oznaci godine u natpisu stavljene su rimskim brojevima, a druge dvije arapskim (ID20 = 1520). Natpis glasi:

SEPVLTURA CIRCVMSPPECTI . VIRI. IOHANIS. BVCCOVICH ET. HEREDVM. SUORVM. ID20.

U slobodnom prijevodu natpis glasi:

Grob uvaženog muža Ivana Buckovića i njegovih potomaka.

Po korištenom terminu circvmspectus da se zaključiti da je Bucković bio ugledan građanin u Bihaću, međutim preciznijih podataka o toj obitelji nema. Pretpostavlja se da su Buckovići bili bihački konjanici (vitezovi) (Vego, 1954., 266-267, spomenik br. 8).

3. SPOMENIK PLEMIĆU BERNARDINU STIVKOVIĆU IZ 1523. GODINE (inv. br. 5782)

Spomenik je izrađen od bihacita.

Dimenzije: visina 1,92 m, širina 83 cm, debljina 17 cm.

Dobro je sačuvan, izuzev malog oštećenja sa gornje lijeve strane i manjeg napuknuća ploče pri dnu. Rub i natpis su istovjetno koncirpani kao kod spomenika br. 1, što upućuje na istog majstora ili klesarsku radionicu.

U gornjoj polovici ploče je grb obitelji Stivković sa heraldičkim štitom (dim. 94x53 cm), na kojem su sljedeći simboli i heraldičke figure: u centru je savijena oklopljena ruka u kojoj je kratki bodež sa savijenim balčakom. Između ruke i bodeža uklesan je klas žitarice i hrastova grančica sa dva žira i dva lista. Paralelno sa podlakticom uklesana je riba okrenuta udesno, a ispod nje rak, okrenut prema lijevoj strani. Grb je uokviren okvirom koji završava palminim listom. Desno i lijevo od lista uklesana je po jedna šestokraka zvijezda.

Donji dio ploče zauzima natpis pisan humanistikom XV stoljeća, sa primjesama gotike. Natpis glasi:

HIC TUMULATUM. LATET. CORPUS. [S]INE CAPITE . STRENUI .MILITIS. NOBILIS BERNARDINI STIVCHOVICH . QUI . PRO FIDE CATOLICA PUGNANDO OCCISUS EST CURENTE. ANNO. DOMINI. 1523 . IN TUMULO HOC IACENT. (ET) ETIAM ALIA CORPORA EGREGIORUM MILITUM GENTIS STIVCHOVICH.

U slobodnom prijevodu natpis glasi:

Ovdje je sahranjeno tijelo bez glave odvažnog vojnika, plemenitog Bernarda Stivkovića koji je boreći se za katoličku vjeru sasječen, tijekom 1523.godine. U ovom grobu zajedno sa njim počivaju i tijela časnih vojnika roda Stivkovića.

Grbna predstava ruke do ramena sa bodežom karakteristična je za označavanje sudija ili vojnih plemića. Bernardin Stivković bio je vjerojatno vojno lice, koji je u borbi protiv Osmanlija u Krajini izgubio život. Kao jednom od glavnih pokretača borbe 1523. godine, Osmanlije su mu odsjekle glavu. Zna se da je obitelj Stivković i nakon te godine živjela u Bihaću. U popisu pješaka bihačke kapetanije iz 1551. godine u Ripču kod Bihaća postojao je Štifković (Stivković), a u izvješću Vuka Engelberta Auersprega iz Karlovca stoji ime Pavla Štivkovića uz nadnevak od 17. prosinca 1583. godine (Vego, 1954., 261-262, spomenik br. 3).

4. SPOMENIK BIHAČKOM SUDIJI LUKI CVITKOVIĆU IZ 1524. GODINE (inv. br 5785)

Spomenik je izrađen od bihacita.

Dimenzije: visina 1,79 m, širina 85 cm, debljina 18 cm.

Spomenik je oštećen, nedostaje mu donji desni kut.

Rubom ploče teče neuokviren natpis sa sve četiri strane.

Gornja polovica ploče u kojoj je uklesan grb je udubljena, tako da su motivi koji grade grb predstavljeni u plitkom reljefu. Taj dio ploče ukrašen je grbom sa heraldičkim štitom. Štit se završava ljiljanom, sa čije je lijeve i desne strane uklesana po jedna rozeta. Unutar grba predstavljen je orao sa raširenim krilima. Orao stoji na grančici, a lijevo i desno od njegovih nogu uklesana je po jedna šesterokraka zvijezda. Ispod predstave grba, u sredini polče, završava se natpis.

Natpis je pisan humanistikom XVI stoljeća. Prve dvije brojke u oznaci godine u natpisu stavljene su arapskim brojevima, a druge dvije rimskim (15XXIII = 1524). Natpis glasi:

SEPVLTVRA .NOBILIS. LVCE CVITCH[O]VICH. IVDICIS. BIHIC[IENSIS] [IVD]EX
.CIVITATIS P[RE]FATE. SIBI SVISQUE. HEREDIBVS FIERI FECIT 15 XXIII.

U slobodnom prijevodu natpis glasi:

Grobnica plemenitog Luke Cvitkovića, suca suda bihačke općine. Sagradi je za sebe i svoje nasljednike 1524. godine.

Cvitkovići su bili hrvatski plemići. U doba kralja Ludviga II oni su u Bihaću vršili sudačku dužnost. Bio je čest slučaj da se nakon smrti suca, iz iste obitelji bira njegov zamjenik. Tako se nakon Lukine smrti spominje novi sudija, Grgur Cvitković. Iz povijesnih izvora se saznaje da je tijekom borbe sa Osmanlijama 1579. godine izgubio život Nikola Cvitković. Također se saznaje da su Cvitkovići bili obavezni da sa Draginićima daju četvora kola za utvrde 1594. godine, što svjedoči o dugogodišnjem postojanju te porodice na ovom području (Vego, 1954., 265-266, spomenik br. 6).

5. SPOMENIK PLEMIĆIMA IVANU I GASPARU KOBASIĆU OKO 1531. GODINE (inv. br. 5783)

Spomenik je izrađen od bihacita.

Dimenzije: visina 1,69 m, širina 1 m, debljina 15 cm.

Neznatno oštećen- napukao pri dnu.

Rubom ploče teče uokviren natpis. Na kutovima smještena je po jedna dvanaestokraka rozeta, kao i kod spomenika Petru Rebroviću (spomenik br. 6) i Bernardinu Stivkoviću (spomenik br. 3).

Sredina ploče je u obliku pravokutnika. U njezinoj gornjoj polovici predstavljen je grb obitelji Kobasića. Njega gradi heraldički štit (dim. 53X94 cm) u kome je ukonponiran cijeli grb sa heraldičkim motivima, kaciga sa otvorom i perjenicom na vrhu, štit, oklopljena ruka do ramena u kojoj je bodež sa povijenim balčakom. Na bodež, čija je dužina 45 cm, je nabodena kaciga. Lijevo od kacige sa perjanicom uklesane su prve dvije brojke godine, 15, a desno od kacige 23= 1523 i šesterokraka zvijezda.

Donju polovicu ploče grade floralni motivi, 10 ljiljana i palmin list okrenut prema dnu. Palmin je list sličan onim palminim listovima na spomenicima Petru Rebroviću (spomenik br. 6), Bernardinu Stivkoviću (spomenik br. 3) i Nikoli Farkašiću (spomenik br. 1), što upućuje na istog majstora ili istu klesarsku školu.

Natpis je pisan humanistikom XVI stoljeća i glasi:

HANC SEPVLTVRAM EDIFICAVERVNT EGREGII IOHANES . ET. GASPAR. CHOBASICH. PRO. SE. ET. SVIS. HEREDIBVS. (1523).

U slobodnom prijevodu natpis glasi:

Ovu grobnicu sagradiše časní (slavni, plemeniti) Ivan i Gašpar Kobasić za sebe i svoje nasljednike.

Kobasići su stara plemićka obitelj, veoma značajna u Krajini. Spominju se od XV stoljeća. Zbog uspješnih borbi protiv Osmanlija, od ugarskih kraljeva dobijali su velika imanja. Tako Ivan Kobasić dobija od Ferdinarda I imanja u Sudči, Otoku, Topoljanima, Omišalju i Bristovici. Žumberak je dobio kao sklonište od Osmanlija ukoliko bi Krajina bila izgubljena. Kao sinove Ivana Kobasića, povijesni izvori spominju Grgura i Petra. Gaspar je bio Ivanov brat, ali o njemu nema podataka. Točna godina smrti spomenutih Ivana i Gaspara se ne zna. Pretpostavlja se da je Ivan umro poslije 30. svibnja 1531. godine, jer se u izvorima više ne spominje. Ono što se zna jeste da je ploča izrađena za njihova života, jer na njoj stoji «edificaverunt = sagradiše».

Prezime Kobasić se održalo do današnjih dana (*Vego, 1954., 262- 263, spomenik br. 4*).

6. SPOMENIK VICEKAPETANU PETRU REBROVIĆU IZ 1531. GODINE (inv. br. 5781)

Spomenik je izrađen od bihacita.

Dimenzije: visina 1, 6 m, širina 66 cm, debljina 14 cm.

Spomenik je oštećen, nedostaje donji dio ploče.

Oko ruba ploče teče uokviren natpis.

Središnji je dio ploče u obliku pravokutnika širokog 40 cm. Ovo polje je udubljeno tako da su floralni motivi koji ga ukrašavaju predstavljeni u plitkom reljefu. Središnji dio pravokutnika zauzima nepravilan krug sa palminim listom okrenutim prema gore. Iz kruga izlaze vitice sa ljiljanima okrenutim prema donjoj strani. Ornamenti su proporcijalni i odaju lijep dojam.

Natpis je na spomeniku pisan velikim, latiničnim slovima, humanistikom XVI stoljeća. Slova su jednake veličine, duboko uklesana. U gornja dva kuta izrađena je po jedna rozeta, kojoj je osam krakova zaobljeno, a četiri su trokutasta.

Natpis glasi:

[P] ETRVS .REBROVICH PRO SEPVLTVRA. SIBI. IPSI. HEREDIBVS ET SVIS. ANO. NATALIS...

U slobodnom prijevodu natpis glasi:

Petra Rebrović, (sagradi) grobnicu za sebe, nasljednike i svoj rod. Godina rođenja...

Iz povijesnih izvora je poznato da je Petar Rebrović 1517. godine bio vicekapetan u Bihaću. Bio je jedan od najuglednijih bihaćkih konjanika u XVI stoljeću. Kasnije (1551. godine), spominju se drugi Rebrovići, Ivan i Juraj, koji su možda Petrovi sinovi (*Vego, 1954. 260-261, spomenik br. 2*).

7. SPOMENIK KROJAČU LUKI BIŠĆANINU PRIJE 1551. GODINE (inv. br. 5780)

Spomenik je izrađen od bihacita.

Dimenzije: visina 98 cm, širina 69 cm, debljina 14 cm.

Spomenik je oštećen, nedostaje mu u ravni donji dio, desni donji kut i ima dosta napuknuća.

Spomenik je vrlo jednostavan. Uz rub ploče teku, dublje uklesana slova natpisa. Dio natpisa, zbog oštećenja ploče, nedostaje. Natpis je pisan velikim, jednakim, latiničnim slovima i glasi:

[HEC SEPVLTURA VI] RI .LVCE. SARTORIS DE B[I]HICHIO NECNON. ET. HER [EDVM]
[SVORVM]

U slobodnom prijevodu natpis glasi:

Ovo je grobnica muža Luke krojača iz Bihaća i njegovih nasljednika.

U to je vrijeme krojač bilo ugledno zanimanje, a kako je u Bihaću bio kapetan sa velikim garnizonom, Luka je vjerojatno bio njegov vojni krojač, koji je zbog poštovanja dobio mjesto pokraj drugih plemića. Sam nije bio plemić, jer bi u tom slučaju imao uklesan grb. Vjerojatno zbog oštećenja spomenika ostaje nepoznata godina smrti, te se pretpostavlja da je krojač Luka umro prije 1551. godine, jer ga nema na popisu pješaka bihaćke kapetanije, gdje su pored vojnika popisani zlatari, zidari i druge zanatlije (*Vego, 1954., 260, spomenik br. 1*).

8. SPOMENIK VITEZU JURAJU ŠUBIĆU IZ 1560. GODINE (inv. br. 5188)

Spomenik je izrađen od bihacita.

Dimenzije: visina 1, 47 m, širina 84 cm, debljina 16 cm.

Spomenik je oštećen. Nedostaje mu donji dio, ima nekoliko napuknuća, a zbog oštećenja nečitak je gornji dio ploče.

Oko ploče teče uokvireni natpis.

Središnji, pravougaoni dio ploče rezerviran je za grb. Kompozicija grba počinje na trećini i proteže se u donjem dijelu ploče - dijela koji nedostaje. Raspoznaje se ipak, da se radi o predstavi oklopnika. Uočava se njegovo poprsje sa lijevim ramenom i glava sa šljemom na kome je perjenica - orlovska krila u položaju leta. Kompozicija je upotpunjena floralnim motivom - viticama sa lišćem. U gornjem, oštećenom dijelu vidi se list i možda latinično, veliko slovo I, ali zbog oštećenja, nemoguće je preciznije odrediti. Grb je urađen vješto, umjetnički, sa dubokim urezima.

Natpis je pisan humanistikom XVI stoljeća. Dio natpisa u desnom, gornjem dijelu spomenika je oštećen i nečitak. Natpis glasi:

HIC. IACET. SEPVLTUS. N[OBILI]S .EGREGIVS.D[OMINVS].. . FEBR(VRII) 1560. [LX]VI.
AN[NORUM]. RE[QUIESCAT]. IN. PA[CE].

U slobodnom prijevodu natpis glasi:

Ovo je grob plemenitog časnog gospodara... februar 1560., 46 godina. Počivao u miru.

Na temelju izgleda grba zaključuje se da je vitez Juraj bio ugledna i bogata ličnost i da je bio pripadnik obitelji Šubića – Zrinskih, koji su imali vrlo sličan grb (*Vego, 1954., 267-268, spomenik br. 9*).

9. SPOMENIK KAPETANU IVANU IZAČIĆU IZ 1565. GODINE (inv. br. 5784)

Spomenik je izrađen od bihacita.

Dimenzije: visina 1, 95 m, širina 77 cm, debljina 16 cm.

Spomenik je dobro očuvan, izuzev dvije rupe koje su vjerojatno služila za pričvršćivanje.

Oko ploče teče uokviren natpis.

Sredina ploče je pravokutnog oblika. U kompozicionom pogledu ploča je podijeljena na tri dijela odvojena sa dvije vrpce.

Gornje i donje polje ukrašeno je sa po dva trolista koja izlaze iz kutova pravokutnika.

Treće, središnje polje je najveće. Uokvireno je sa dvije vrpce ukrašene trolistima i šesterokrakama. Ovi trolisti su sa lijeve strane oštećeni zbog rupa za pričvršćivanje.

Iz kutova vrpca se prema grbu pružaju po dva trolista među kojima je jedna zvijezda. Gornja zvijezda ima sedam, a donja šest krakova. Ispod gornje zvijezde uklesana su dva latinična slova I. U gornjem dijelu ovog polja, iz okvira natpisa, prema trolistima, izlaze dva manja listića.

U središnjem dijelu polja smješten je grb. Grb čini heraldički štit u kome, na tri grede, stoji guska okrenuta u desnu stranu. Ispred nje su uklesane tri točkice.

Natpis je pisan latiničnim, velikim slovima, humanistikom XVI stoljeća i glasi:

HIC . EST SEPVLCRVM NOBILIS. EGREGIIQUE . MILITIS IOHANIS. ISATSICH CESA[RAE] M[AJESTATIS] CAPITANEI IN REPATS ET HEREDVM, EIVS. ANNO. DOMI[NI] 1565.

U slobodnom prijevodu natpis glasi:

Ovo je grob plemenitog časnog vojnika, kapetana milošću carskog veličanstva, Ivana Izačića i njegovih nasljednika (potomaka). Godine 1565.

Izačići su bili kapetani u Ripču i kastelani u Izačiću. Još u XV stoljeću spominju se kao plemići. Ivan Izačić spominje se kao konjanik pod zapovjedništvom Jurja Sauera 1551. godine. Ivan se spominje i 1562. godine kao burgraf (zapovjednik) u gradu Izačiću (*Vego 1954., 263-265, spomenik br. 5*).

3. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

- poč. XIX stoljeća – zazidan dio prozorskih otvora
- 1863. – srušen gotički toranj i izgrađena munara
- 1894. godina – radovi na sanaciji objekta – ovom prilikom su u podu pronađene grobnice sa pločama
- kraj XIX i početak XX stoljeća – otvori vraćeni u prvobitno stanje
- 1946. godine –opravljeno šerefne munare
- 1954. godine –opravljena munara
- 1966. godine – radovi na sanaciji stropne i krovne konstrukcije;
- izradba dijela kamenog vijenca,
- 1968. godine – radovi u enterijeru objekta: izradba prozora, popravka mahvila, rekonstrukcija minbera, bijeljenje zidova enterijera vapnom;
- prilikom radova u enterijeru objekta pronađena niša na sjevernom zidu

- 2000. godine – izvršeni radovi na opravci krovne konstrukcije objekta,
- 2000. godine – izvršena arheološka istraživanja:
- otvorena sonda I, dimenzija 2,00x2,00 m uz sjeverni zid objekta;
- otvorena sonda II, dimenzija 2,00x2,00 m uz sjeverozapadni kut objekta

Cilj je arheoloških istraživanja bio da se utvrdi na kojim razinama se temeljio glavni objekt i koja je bila dubina temelja, odnosno da li se objekt temeljio na podzidima, nekim zidovima iz ranijeg perioda ili je to urađeno na živoj stijeni. Istraživanja je obavio tim iz Regionalnog muzeja Pounja iz Bihaća na čelu sa Mulabdić Enverom, dipl. arheologom. Kod sonde I prvi otkopni sloj je bio sastavljen od busenja sa travom i zemljom, a naredna dva sloja su bila sastavljena od šuta većim dijelom sastavljenog od zemlje i sitnijeg kamena. Živa stijena se pojavila na dubini od 10 cm kod sjevernog profila, a na dubini od 30 cm kod južnog profila sonde. Sjeverni zid glavnog objekta bio je postavljen na zid, urađen da bi se postigla nivelacija terena. Kamen je bio pritesan i povezan međusobno i sa podlogom vapnenom

žbukom. Visina nivelirajućeg zida bila je tridesetak cm. Poslije postizanja poravnanja počelo se sa zidanjem bihacitom.

Kod sonde II se živa stijena pojavila na dubini od 40 cm. Kod obje sonde nisu pronađeni arheološki nalazi. Najvjerojatnije zbog stabilnosti i nivelacije terena, sjeverozapadni kut objekta je bio djelomično ukopan u stijenu.

Otkrića u I sondi nisu dala potpuni odgovor da li se uz sjeverni dio objekta nalazio i neki drugi objekt – dominikanski samostan ili sl. Na takva razmišljanja ukazuje i korišćenje dvije različite vrste kamena u istočnoj polovici sjevernog zida. U prilog ovoj tezi idu i četiri pronađena i za živu stijenu vapnenom žbukom pričvršćena kamena u sredini sonde. To međutim nije dovoljno za konačan zaključak.

4. Sadašnje stanje lokaliteta

Zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine je 2000. godine izvršio uvid u stanje na objektu kojoj prilikom je ustanovljeno da na munari Fethije džamije postoje opasne pukotine po pravcima fuga – horizontalne i vertikalne – na tijelu kace munare do vrha, što umanjuje stabilnost objekta. Pukotine su vidljive iako je cijelo tijelo munare presvučeno jakom mješavinom cementa i terazzo agregata koja djeluje agresivno naspram kamena.

Uvidom u stanje na terenu u svibnju 2003.godine ustanovljeno je da je objekt izravno ugrožen radovima u enterijeru koje izvodi vlasnik objekta bez odobrenja nadležnog ministarstva za prostorno uređenje i okoliš, odnosno bez nadzora nadležne službe zaštite.

Utvrđeno je slijedeće:

1. porušen je mahfil sa pristupnim stubama, koje su bile izvedene od drvenih elemenata,
2. probijena je podna ploča i izbetonirano je osam armirano-betonskih temelja samaca dimenzija 2,20x2,20x0,60 m,
3. na svakom od temelja izbetoniran je armirano-betonski stup osmokutnog presjeka dimenzija 40x40 cm, visine 3,10 m,
4. izvršeno postavljanje oplata horizontalnih veznih greda preko stupova sa dijelom oplata za armirano-betonsku ploču.

Grobne se ploče nalaze u Arheološkom odjeljenju – Srednji vijek, Zemaljskog muzeja u Sarajevu i nalaze se u dobrom stanju.

III - ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za donošenje odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, usvojene na 4. sjednici Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika, održanoj od 03. do 09. rujna, 2002. godine, Povjerenstvo je donijelo odluku kao u dispozitivu. Odluka je utemeljena na sljedećim kriterijima:

Vremensko određenje

Povijesna vrijednost

Umjetnička i estetska vrijednost

- i. Kvaliteta obrade,
- ii. Kvaliteta materijala,
- iii. Proporcije,
- iv. Kompozicija,
- v. Vrijednost detalja,

vi. Vrijednost konstrukcije.

Čitljivost (dokumentarna, znanstvena, obrazovna vrijednost)

- i. Materijalno svjedočanstvo o manje poznatim povijesnim razdobljima,
- ii. Svjedočanstvo o „povijesnim mijenama,
- iv. Svjedočanstvo o određenom tipu, stilu ili regionalnom maniru,
- v. Svjedočanstvo o tipičnom načinu života u određenom razdoblju.

Simbolička vrijednost

- ii. Sakralna vrijednost,
- iii. Tradicionalna vrijednost,
- v. Značaj za identitet skupine ljudi.

Ambijentalna vrijednost

- i. Odnos oblika prema ostalim dijelovima cjeline,
- ii. Značenje u strukturi i slici grada,
- iii. Objekt ili skupina objekata je dio cjeline ili područja.

Izvornost

- i. Oblik i dizajn,
- ii. Materijal i sadržaj,
- iii. Namjena i upotreba,
- iv. Tradicija i tehnike,
- v. Položaj i smještaj u prostoru,
- vi. Duh i osjećanja,
- vii. Drugi unutrašnji i vanjski činitelji.

Jedinstvenost i reprezentativnost

- i. Jedinstven ili rijedak primjerak određenog tipa ili stila,
- ii. Vrhunsko umjetničko ili arhitektonsko djelo.

Sastavni dio ove odluke su:

- kopija katastarskog plana,
- z.k. izvadak, posjedovni list,
- fotodokumentacija,
- grafički prilozi.

Korišćena literatura

Tijekom vođenja postupka proglašenja Fethije džamije u Bihaću nacionalnim spomenikom BiH, korišćena je sljedeća literatura:

- 1890. Lopašić, Radoslav, Bihać i Bihaćka krajina, Zagreb 1890.
- 1902. Šišić, Ferdo, Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba, Zagreb,
- 1942. Truhelka, Ćiro, Sredovječni spomenici Bosanske Hrvatske, Hrvatsko kolo XXIII, Zagreb, 1942.
- 1954. Vego, Marko, Crkva sv. Ante (Fethija džamija), Naše starine, str. 255-268, 1954.
- 1981. Dr Ekrem Hakki Ayverdi, AVRUPA 'DA OSMANLY MIMARI ESERLERI, II f.3 kitab, Baha Matabaasi Istanbul, 1981.
- 1982. Jusić, Enisa, Srednjevjekovna crkva sv. Antuna – sadašnja džamija Fethija u Bihaću, Zbornik krajiških muzeja VII, str. 169. – 177.

- 1998. Mujezinović, Mehmed, Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine, Knjiga 3, 3. izdanje, Biblioteka kulturno naslijeđe, Sarajevo –Publishing, 1998. str. 61 – 65.
- 1999. Bećirbegović, Madžida, Džamije sa dvenom munarom u Bosni i Hercegovini, Sarajevo-Publishing, str. 70,71., 1999.
- 2000. Izveštaj o arheološkom iskopavanju Fethija džamije 2000., Muzej Pounja Bihać, 2000./2002. Mrgić – Radojčić, Jelena, Donji Kraji. Krajina srednjovekovne Bosne, Beograd, 2002.

Nosilac istraživanja i izrade Prijedloga odluke:

*Mirzah Fočo, diplomirani inženjer arhitekture,
saradnik za cjeline graditeljskog naslijeđa i kulturne krajolike
u Povjerenstvu za očuvanje nacionalnih spomenika*

Učesnik u istraživanju i izradi Prijedloga odluke

*(autor dijela o pokretnom naslijeđu):
Slobodanka Lalić, profesor geografije i etnologije,
saradnik za pokretno naslijeđe u Povjerenstvu
za očuvanje nacionalnih spomenika*